

ler egy XVIII. századi északnémet falusi orgona restaurálását írja le. Az orgona hangképét nem alakították eredeti állapotába, hanem megtartották a jelenlegi diszpozíciót, de el kellett távolítani a szelládák eredeti csúszkáit azok gyenge minőségű faanyag miatt. Möller egy másik cikkben a zürichi Szent Antal-templom 1914-ben készült (III+p/50, Kuhn), német romantikus stílusú hangszerének restaurálásáról számol be. A szerző „a svájci műemlékvédelem utóbbi éveinek legjelentősebb tetteként” értékeli a pneumatikus táskaladás orgonán végzett munkálatokat, melynek során nemcsak az eredeti diszpozíciót állították helyre, hanem megépítették az egykor csak tervezett, de el nem készített távművet is (ld. <www.orgel-st-anton.ch>). Matthias Braun egy olyan új, a német és a francia romantika stíluselemeit egyesítő hangszerrel ír (II+p/24), melybe beépítették egy korábbi, 1912-ből származó kis hangszer 8 változatát is.

A „Disputa” rovatban két hozzászólás is olvasható Roland Eberleinnek az orgonakultúra fennmaradási stratégiájáról írt eszme-futtatásához (ld. a lap júniusi számához írt szemlénket). Andrea Walentowicz egyházenész és orgona-építő mester szerint Eberlein írásában csak a „halál vagy prostitúció” lehetőségeket kínálja fel. Walentowicz elutasítja, hogy „a szolgáló és transzcendens jellegű, és ezért a liturgiában szent és tiszteletreméltó orgona” modernkedő könnyűzenei istentiszteleti kísérletek, „blaszfémikus események” részévé váljon. Felveti, hogy az orgonazenével szembeni tartózkodó magatartás oka esetleg abban keresendő, hogy „valószínűleg egyetlen más hangszer sem használnak nagy nyilvánosság előtt olyan dilettáns módon, mint a hangszeresek királynőjét, s erre még pénzt is áldoznak!”

Enyedi Pál

Ars Organi LII (2004) december

Az Orgonabarátok Társaságának (GdO) negyedévente jelentkező folyóirata két magyar vonatkozású írást is közöl téli számában. Az első oldalon Enyedi Pál tanulmánya olvasható, amely a GdO 2004 nyarán hazánkban rendezett konferenciájának és tanulmányútjának keretében Budapesten hangzott el „A magyar orgonaépítés sajátosságai” címmel. Mivel az orgona nemcsak hangszer, hanem környezetéhez ezernyi szállal kötődő kulturális emlék is, a cikk földrajzi, történelmi, szociológiai, vallási ismeretek összefüggésében mutatja be a honi orgonatáj jellegzetességeit. A magyar orgonaépítészet jellemző vonása elsősorban a főbb európai irányvonalak követése, befogadása. A középkortól a XVIII. századig —magyar és szlovák mestereken túl— nagyrészt német származású orgonaépítők tevékenykedtek a Kárpát-medencében. Emellett, főként Mátyás király uralkodása alatt, illetve elvéve még a XIX. században is, itáliai befolyás mutatkozott. A XIX–XX. században a francia orgonaépítészeti stílus erőteljes hatása érvényesült (Angster korai tevékenysége, „elzászi orgonareform”), majd az Orgelbewegung egyes eredményeit is alkalmazni kezdték Magyarországon. A modern mechanikus traktúra csak az 1970-es évektől jelent meg nálunk. Az

írás végül a hazai orgonás műemlékvédelem megkésétt, zavarokkal terhes kezeteinek sajnálatos következményeit tárja az olvasó elé.

A lapban „*A Berlini Orgonagyár 1950–53 — egy leányvállalat?*” címmel izgalmas levelezés olvasható. Az NDK-ban működő, potsdami Alexander Schuke-cég nyugat-berlini megrendeléseit csak úgy teljesíthette, ha ottani székhellyel rendelkezik. A vállalat megalapításához Schuke hamburgi kollégája és barátja, Rudolf von Beckerath segítségét kérte, aki vele egy időben szintén a cégalapítás háború utáni nehézségeivel küzdött. Kettejük 1941-ben kezdődött teljes levelezésének megjelentetését tervezi a GdO. Ebből közöl három levelet ízelítőül az egykori berlini cégvezető, Ernst Bittcher. Amint ezekből kiderül, az 1950-ben alapított Berliner Orgelbauwerkstatt (gazdasági és politikai okokból titokban) a potsdami Alexander Schuke-cég leányvállalata volt. 1953-ban az időközben áttelepült Karl Schuke vette át a nyugat-berlini cég irányítását.

A XIX. századi olasz orgonazene egyik legjelentősebb személyiségének neve máig gyakran hiányzik a szakkönyvekből. Gabriel Isenberg ezt az adósságot törleszti „*Vincenzo Antonio Petrali (1830–1889), orgonavirtuóz az opera és a templom között*” című, életrajzot és műjegyzéket magában foglaló írásában. Petrali első műveit —köztük egy operát— 15 éves korában írta. Giambattista Castellivel közösen háromkötetes kézikönyvet adtak ki, mely egyrészt gyakorlati útmutatást nyújtott a „modern orgonán” tanulni vágyóknak, másrészt Petrali 71 szerzeményét tartalmazta. A korabeli kritikusok a legjobb itáliai orgonavirtuózként tartották számon, akinek rögtönzőképessége az ismert franciákéval vetekedtek. A tanulmány második részében a szerző két kérdésre keres választ: hogyan ítéltető meg Petrali alkotásainak zenei színvonala, illetve miként lehet zenéjét stílusosan előadni a mai hangszeren?

Ulrike Lausberg *Harald Heilmann 80. születésnapjára* írt méltató tanulmányt. A Német Zeneszerzőszövetség baden-württembergi szekciójának elnöke sokirányú zenei tevékenysége mellett (zongorista, orgonista, dirigens, lektor, kiadó és pedagógus) ifjúkorától foglalkozik bölcsélettel és költészettel. Zeneszerzőként a „musique pure” esztétikája, a minden felesleges modernizmustól megtisztított zene mellett szállt síkra. Ez a magatartás olyan alapot jelent, mely lehetővé teszi az egyszerű, az igényes és a legbonyolultabb kompozíciókat is. Heilmann zeneszerzést tanulmányait Johann Nepomuk Davidnál kezdte Lipcsében, s a háború után fejezte be Johannes Weyrauch és Wilhelm Weismann tanítványaként. A berlini Művészeti Akadémián Hanns Eisler, később Kölnben Frank Martin volt rá döntő hatással. Szívesen alkotott olyan dallamokat, melyben a hangokat egy-egy szó betűivel feleltette meg. Ilyen az orgonára írott Melanchton-fúga, Meditation über B-A-C-H és a Dyogramm über A-S-C-H.

Silvius von Kessel két erfurti orgonát ismertet: az erfurti *Cruciskirchének* az újság címlapján látható *Volckland-orgonáját*, illetve a *St. Marien-dómnak* a hátlapi fényképen látható *nagyorgonáját*. Franciscus Volckland 1732–37-ig épült hangszerének rekonstrukcióját (szélládák, mechanika, fúvószerkezet) és a sípok restaurálását a potsdami Alexander Schuke-cég végezte 1999–2003 között.

Céljuk az volt, hogy megközelítsék azt a hanghatást, melyet Volckland egyik kortársa, Jakob Adlung akkoriban más hangszerral „összehasonlíthatatlannak” minősített. A hangszert többször átépítették, pneumatikussá alakították, de az értékes sípállomány 60 százalékát megőrizték, ami segítette az eredeti állapothoz való közeledést, és okot is adott (és hagyott) a restaurálásra. A rekonstrukció viszonylag egyszerű volt, mivel egyrészt Volckland Erfurt környékén lévő, érintetlenül maradt hangszereiből, másrészt az orgonaházból (az időközben „betömött” regiszterhúzó nyílásokból), ill. az Adlungtól fennmaradt diszpozícióból sok megoldás, adat kiolvasható volt. A diszpozíció érdekes és sajátos hangeszményről tanúskodik. A huszonnyolc regiszterből tíz nyolclábás, ebből hat a főművön foglal helyet. Itt található az egyetlen manuálnyelv, a Vox humana 8'(!). A pedálon három 16 lábás ajakregiszter és egy Posaune biztosít elegendő alapot. A Brustwerk rejtja a hangszer kincsét, egy fából készült, varázslatos Blockflöte 8'-t. Ilyen érzékeny, finom karakterű sípsort csak alacsony szélnyomás (50 mm) mellett lehetett szépen megszólaltatni. Erre a szélnyomásra egy Principál 16'-t beállítani cseppet sem jelentett kis feladatot. Az orgona fenéges plénuma erőteljes hangzással tölti meg a Cruciskirchét.

A város másik orgonája (III/63) szintén a potsdami orgonaépítők kezét dicséri. A cikk írója szerint ez a hangszer is bizonyítéka annak, hogy van létjogosultsága az olyan, ún. univerzál-orgonák (nem stílus-specifikus hangszerek) építésének, melyekben nemcsak hogy „minden ott van”, hanem az egyes sípsorok hangzása az egész hangszert élménnyé teszi. A minőséget megítélni nagy művészet, sokkal nehezebb, mint stilisztikai kritériumokat támasztani. Például Aristide Cavallé-Coll művészileg elég nagy formátumú volt ahhoz, hogy megőrizze a párizsi Saint Sulpice-templom orgonájának bővítése során Clicquot barokk sípanyagát. Tehát e hangszer esetében sem beszélhetünk „tisztán szimfonikus” orgonáról. Az erfurti dóm hangszere nem francia orgona, még ha néhány szempontból kacérkodik is a franciás hangzás gyönyörével. Olyan szimfonikus orgona, amely magában hordozza az észak-német barokk orgonaépítés hagyományát, (a művek elrendezésében, a „hamburgi prospektben”, a mixtúrák plénumában), a német romantikus stílus meghatározó elemeit (az előző Klais-orgona ismét beépített sípsorai révén) és a francia romantika vonásait (az erőteljes alapokkal és nyelvekkel).

A „Régi és új orgonák” rovatban többek között egy sok nehézség árán felépült pneumatikus Stockmann-orgonáról kapunk képet, amely a vesztfáliai Werl-Westönnen Szent Cecília-plébániatemplomában szól. Axel Wilberg München-Neuhausen új orgonájáról számol be, melyet a Herz-Jesu-Kirchében 2003-ban állított fel Gerald Woehl. Az 1994-ben leégett templomban egy jelentős Walcker-orgona (IV/76) semmisült meg. Az újonnan kialakított modern épületbe Messiaen Trinité-beli orgonájának és a drezdai Hofkirche Silbermann-hangszerének jellegzetességeit igyekeztek kisebb kiegészítésekkel ötvözni (III/61). Thomas Wälti a svájci Wabern bei Bern református templomában felépült új hangszert mutatja be. Ritka alkalom, amikor egy orgona az orgonaépítő, az

építész és az orgonista közös munkája folytán készül el. Az eredmény egy modern, környezetéhez harmonikusan igazodó hangszer. Gabriel Isenberg és Peter Mascher Liesing im Lesachtal új Salomon-orgonájáról és történetéről ad tájékoztatást. A korábbi, 1903-ban épült pneumatikus, 10 regiszteres hangszert 1922-ben helyhiány miatt, (az orgonista tiltakozása ellenére) a mennyezet alá szorított új, második karzatra tették. Ennek eredményeként az orgona 60%-a „láthatatlanná” vált. Miután az előbbi hangszer Horvátországba került, 2004-ben, a templombelső restaurálásakor, hosszas viták eredményeként lebontották a felső karzattal, és egy új, kétmanuálos, 14 regiszteres orgonát építettek a régi alsó karzatra.

A lap a hazánkban megrendezett 52. *Nemzetközi Orgonakonferencia eseményeiről* is hírt ad. A cikk német szerzői 40 hangszert láttak hazánkban, melyek főként az 1950-es évek után épültek (így a történeti orgonaépítéssel bemutatása szűkösen tűnt). A beszámoló szerint a nagy, vagy egyenesen nyomasztó orgonahangzás magyarországi kedveltségéről sok új hangszer és néhány előadó produkciója is tanúskodott. A részletes tudósítás színes, eseménydús napokról számol be. Összefoglalásul ez áll a cikk végén: „sikeres konferencia volt, amelyet újból szívesen átélne az ember”.

A hírovatból többek között arról értesülhetünk, hogy a *Német Zenei Tanács Tájékoztatói Központja* (Deutsche Musikinformationszentrum) új honlapot létesített (www.miz.org), melyen nyilvánosan meghirdetett zenei kurzusokról, szemináriumokról, kongresszusokról, továbbképzésekről kaphat közelebbi tájékoztatást az érdeklődő. 2004-ben másfélezer rendezvény leírása volt olvasható a keresési rendszerrel ellátott, népszerű honlapon.

Méhes Balázs

Musikzeitung IV (2005) december

1997-ben alakult meg a müncheni székhelyű, *Gesellschaft für Deutsche Musikultur im Südöstlichen Europa* nevű egyesület, mely a délkelet-európai német-ség zenetörténetének feldolgozását, múltbeli és jelenkori zenekultúrájának dokumentálását és széleskörű megismertetését tűzte ki céljául. A társaság érdeklődési körébe tizennyolc, többnyire a történeti Magyarország területén található tájegység tartozik, egykor valamennyin éltek virágzó német közösségek is. A társaság 2001 óta évenként, A4-es formátumban megjelenő közlönye a *Musikzeitung*. A legutóbbi, 4. szám 52 oldalán a tudósítások, méltatások, megemlékezések között ismét számos egyházzenei vonatkozású írás olvasható.

A címodalt a kétszáz éve, 1806-ban elhunyt *Michael Haydn*, egykori nagyváradi „Domkappellmeister” képe díszíti. A váradi székesegyházban az évfordulón, 2006. június 1-én, a szerző Cirill és Metód tiszteletére 1758-ban írt miséje és Belényesen 1760-ban komponált hat Salve Reginája hangzik majd fel. (A művek 2005-ben Münchenben jelentek meg először nyomtatásban.) Taval, 2005. május 12-én ugyanezen a nagyváradi helyszínen Haydn utódjára, *Carl Dittersre* emlékeztek, többek között az 1769-ben keletkezett C-dúr mise előadásával.